

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.8360223>

Accepted: 10.09.2023

Neoklasik İktisat Düşüncesinin Doğuşu İle Liberal Kapitalizmin Meşru Bir Ekonomik Sistem Olarak Kabul Edilmesi

Evaluating The Relation Between Birth of Neoclassical Economics and Acceptance of Liberal Capitalism as a Legitimate Economic System

Tolga KABAŞ

Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
tkabas@cu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4084-8826>

Özet

İktisat sosyolojisi iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi görerek iki disiplin arasında iletişimi sağlamaktadır. İktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini Max Weber yapmıştır. Max Weber'e göre Avrupa'da kapitalizm ve ana akım iktisat düşüncesi Protestan kültüründen doğmuştur. Max Weber'e göre ana akım iktisat düşüncesinin rekabetçi piyasa modeli kapitalizmin ideal tipidir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik iktisat modelini tarihsel, kültürel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, ana akım iktisat düşüncesini temsil eden Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Bu bağlamda, Almanya ihracata dayalı sanayileşme modeliyle Kıta Avrupası'nda sosyal demokrasinin kalesi olmayı başarmıştır. Günümüzde Almanya Amerika orijinli Neoliberal politikalarından uzak durarak Üçüncü Yolculuğu benimsemektedir. Bu çalışmada, Batılı toplumlarda para ve ticaretle ilgili görüşlerin evrimi, Aydınlanma düşüncesi ikliminde Neoklasik iktisat düşüncesinin doğuşu ve liberal kapitalizmin meşru bir sistem olarak kabul edilmesi arasındaki ilişki kısaca anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: : İktisat Sosyolojisi, Protestan Kültürü, Max Weber, Neoklasik İktisat.

Abstract

Economic sociology develops communication between two disciplines by acting as a bridge between economics and sociology. Max Weber wrote the best works of old economic sociology and became the founder of the subdiscipline. According to Max Weber, capitalism and mainstream economic thought emerged from the Protestant culture. For Max Weber, the perfectly competitive market model of mainstream economic thought is the ideal type of capitalism. Weber, as a synthesiser, has succeeded in placing the Neoclassical economic model on a historical, cultural and institutional basis. So he managed to reconcile two conflicting schools, the Neoclassical school,

which represents mainstream economic thought, and the rival German Historical school. Thus, he made the best works of economic sociology, which is a bridge between economics and sociology. Germany has managed to become the leader of social democracy in Continental Europe with export-oriented industrialization model. Today, Germany adopts the Third Way policies by staying away from the Neoliberal policies. In this study, evolution of the views about money and trade, the emergence of Neoclassical economic thought and the acceptance of liberal capitalism as a legitimate system are shortly explained.

Keywords: Economic Sociology, Protestant Culture, Max Weber, Neoclassical Economics.

GİRİŞ

Avrupa'nın yükselişi Protestan Reform hareketiyle başlamıştır. Martin Luther tarafından yapılan Protestan reformuyla Hıristiyan dünyası Katoliklik ve Protestanlık olmak üzere ikiye bölünmüştür. Batı dünyasındaki bu büyük bölünmenin kaynağında dinsel veya kültürel farklar bulunur. Batı dünyasında iktisat ahlakı da bu iki kültürden doğmuştur. Katolik ve Protestanlık kültürlerinden doğan iki iktisat ahlakı birbirinin rakibidir. Amerika, İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde iktisat ahlakı Protestan kültüründen doğmuştur. Kıta Avrupası ülkelerinde ise iktisat ahlakının kaynağı Katolik kültürüdür.

Ortaçağda Avrupa'da Katolik Kilisesi çok güçlü, zengin ve otoriter bir kurumdu. Kilisenin misyonu ile sürdürdüğü politikalar arasında bir uçurum bulunmaktaydı. Kilisenin kurduğu dogmatik varlık zincirinde yaşamını sürdüren aristokrasi yeni fikirlere ve özgürlüğe açık bir sınıf değildi. Ortaçağda Avrupa'da tüccar sınıfların daha fazla özgürlük istemesi, gelişmesi ve güçlenmesi Hıristiyanlık dogmalarına ve kozmolojisine karşı ağır bir baskı oluşturmaktaydı. Luther tarafından yapılan Protestan reformu Hıristiyanlık kozmolojisine büyük bir zarar verdi.

Luther yükselen orta sınıfları destekliyordu. Ona göre tüccarlar iyi ve faydalı insanlardı. Tüccarlar topluma faydalı olan malların üretimini ve ticaretini yapmaktaydılar. Ticaretin, çalışma ahlakının ve meslek anlayışının gelişmesini sağlayacak bir ahlak sistemi kurdu. Böylece, insanların ticaret yapması, meslek sahibi olması ve çalışması teşvik edildi. İnsanların çalışmadan para dilenmesi ayıplandı ve dilencilik kültürünün yaygınlaşmasına karşı mücadele edildi. Ayrıca, Protestanlığın en önemli kolu Kalvinizm mezhebinin kurucusu John Kalvin tüccarların aleyhinde olan geleneksel dini yaklaşımları revize etti.

Kalvin tüccarların kar elde etme ilkesinin zorunlu ve meşru bir ilke olduğunu vurguluyordu. Kalvinizme göre dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşruydü ve kurtuluş işaretiydi. Kalvin kapitalizmin gelişmesini sağlayacak şekilde dini normları revize etti. Ticari hayatla ilgili geleneksel Hıristiyan anlayışını tersine çevirdi. Böylece para ve ticaretle ilgili mesleklerin meşru işler olduğu görüşü benimsenmeye başlandı. Kalvin'in görüşleri para ve kredi sisteminin gelişmesini sağlayacak önemli bir faktör oldu. Kalvin, kapitalizmin ruhunun doğmasına yol açan kişiydi. Avrupa'da kapitalizm Kalvinizmin sosyal bir formu haline geldi.

Katolik kültürü ise Protestanlık gibi bireyci, rasyonel ve verimli bir kültür değildir. Katolik kültürü gelenek ve statükoyu savunmuştur. Protestan kültürü ise yükselen burjuvazinin bireycilik

ideolojisiyle donanmıştır. Protestan kültürü daha dünyeviyken, Katolik kültürü için diğer dünya, yani ahiret daha önemlidir. Ayrıca, Protestanlara göre kendi ayakları üzerinde durabilmek, başkalarına muhtaç olmadan yaşamak, iktisadi bağımsızlık ve özgürlük önemlidir. Katolik kültürün bahsedilen durağanlığı kapitalizme uyum sağlamasını zorlaştırmıştır. Bu yüzden, kapitalizm ve modern ekonomi bilimi daha modern, rasyonel ve verimli olan Protestan kültüründen doğmuştur.

Avrupa'da 1776 yılı bir devrim yılıydı. Avrupa'da yapılan devrimler Protestan orta sınıflar öncülüğünde yapıyordu. 1776 yılında Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı eserini yayınlamak Sanayi Devriminin başladığını, kapitalizmin ve modern ekonomi biliminin doğduğunu ilan ediyordu. Modernliği, liberalizmi, özgürlüğü savunan burjuvaların önü açılırken, geleneği temsil eden aristokraziyle birlikte feodal sistem yıkılmaktaydı. Burjuvaların dünya görüşüne göre fabrikada ücret karşılığı çalışan bir kişi, aristokrasinin emrinde zorunlu olarak çalışan bir kişiden daha özgür ve mutluydu. Ticarete dayalı sistemin kurucu babası olan Smith'in karşısındaki en güçlü engel geleneği savunan Katolik Hıristiyan din adamlarıydı.

Modern ekonomi bilimi Aydınlanma düşüncesi ikliminde doğmuştu. Aydınlanma düşünürleri ekonomi bilimini ve serbest piyasa ekonomisini oldukça yeni, faydalı görüyorlardı. Bir Aydınlanma düşünürü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin yardımseverlik değil, durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Kişisel çıkar düşüncesi doğal ve uyum içerisinde işleyen seküler bir toplumsal düzene yol açıyordu. Sanayi devrimiyle birlikte Avrupa'da bireyci, rasyonel ve seküler bir topluma doğru düzenli ilerleme süreci başlamıştı. Modern toplumlar seküler toplumlar olarak doğuyordu. Dinin altın çağı ise son bulmuştu.

Bu çalışmada Batılı toplumlarda para ve ticaretle ilgili görüşlerin evrimi, Aydınlanma düşüncesi ikliminde ana akım iktisat düşüncesinin doğuşu ve geliştirilen argümanlarla liberal kapitalizmin meşru bir sistem olarak kabul edilmesi arasındaki ilişki iktisat sosyolojisi yaklaşımıyla anlatılmaktadır.

1. Dinde Reform Hareketi İle Liberal Kapitalizmin Doğuşu Arasındaki İlişki

Batı kültüründe Aydınlanma düşüncesine kadar para ve ticaretin ahlaki olarak kirlenmeye yol açtığına dair görüşler oldukça fazladır. Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışına kadar Batı din ve felsefe geleneğinde ticari hayatın yaygınlaşmasına karşı şüpheler duyulmuştur. Ayrıca, Batı din ve felsefe geleneği ticari hayattaki kar elde etme ilkesinin meşruiyetini Aristo'nun yaşadığı dönemden beri sorgulamaktadır. Örneğin Aristo ve Plato gibi filozoflar ticaretin insan karakterini daha kaypak, güvenilmez, hain ve hilekâr yaptığını ifade etmiştir. Modern dönemde ise ticari hayatın sömürücü, yıkıcı ve doğal olmadığını ileri sürenlerin başında Karl Marx bulunur. Marx'a göre ticarete dayalı sistem doğal bir sistem olmadığı gibi krizlere yol açmaktadır (Walsh ve Lynch, 2008: 16).

Batı medeniyetinde para ve ticaret ile ilgili görüşlerin tarihsel olarak Aristo'ya kadar uzandığı görülmektedir. Aristo takas ile yapılan ticaretin yüksek işlem maliyetlerinin farkındaydı. Para ticaret sırasında mübadeleyi oldukça kolaylaştırmaktaydı. Aristo'ya göre paranın iyiliği ticaret

sırasında ortaya çıkan kolaylıktan kaynaklanmaktaydı. Para bir değişim aracı olarak oldukça likit bir araçtı. Paranın likidite özelliği insanların özgürlüğünü, yaşam kalitesini ve iş bölümünü geliştirmekteydi. Ekonomik gelişme de paranın kullanılmasıyla hızlanmıştı. Başlangıçta oldukça masum olan bu araç sonra ticaretin gelişmesine yol açacaktır (Zelmanovitz, 2016: 56-57).

Aristo için önemli olan iyi bir hayat yaşamaktır. Para kazanmak ve servet biriktirmenin iyi bir hayat için uygun amaçlar olmadığını düşünüyordu. Para yalnızca bir değişim aracıydı. Aristo ev geçimini sağlamak için kazanılan paranın doğal olduğunu ileri sürüyordu. Para kazanmak ve kar elde etmek bir amaç haline geldiğinde bu doğallık bozuluyordu. Aristo doğal olan ticaret için adil fiyat doktrini geliştirmişti. Doğal olan ticaret sırasında belirlenen adil fiyatlar toplumun iyiliğini ve herkes için iyi bir yaşamı garantiliyordu (Zelmanovitz, 2016:58; Mele ve Schlag, 2015: 105).

Hıristiyan din adamlarının ticarete bakışının nasıl bir evrim geçirdiği incelendiğinde, en eski Kilise babalarının ticari hayata ve ticarete karşı oldukları görülür. En eski Kilise babaları tüm ticari kazançları gayri meşru olarak görüyorlardı. Bu düşüncelerinin iki kaynağı vardı. Birincisi, bir tüccar para kazanmak için her türlü kötü davranışı sergilerdi. İkincisi, tüccarlar Tanrı'nın varlığını unuttukları gibi ruhları para hırsıyla kirlenmekteydi. Eski Kilise babalarına göre hiçbir Hıristiyan tüccar olmamalıydı. Çünkü; ticaretin temelinde sahtekârlık ve dolandırıcılık bulunuyordu. Tüccarlar toplumun bütünlüğüne zararlı insanlar olarak kabul ediliyordu (Walsh ve Lynch, 2008: 29).

Hıristiyan dünyasının en önemli din adamlarından birisi de Thomas Aquinas'tır. Thomas Aquinas Aristo'nun görüşlerinden yararlanarak doğal hukuka dayalı bir ahlak teorisi geliştirmiştir. Aquinas'a göre özel mülkiyet ancak herkesin ihtiyacı karşılandığı durumda meşru olarak kabul edilebilir. Eski Kilise babalarının ticarete karşı oldukları kesin olarak kabul edilirken Ortaçağ Kilise babaları için aynı şey söylenemez. Thomas Aquinas'ın etkisiyle ortaçağda Kilise babalarının ticarete bakışlarının olumlu olarak değiştiği görülmektedir.

Özellikle Thomas Aquinas'ın "Summa Theologica" adlı önemli eserini yayınlamasıyla ticarete bakışın değiştiği fark edilmektedir. Aquinas bu eserinde Hıristiyan Teolojisiyle ekonomik hayatı uzlaştırmaya çalışmıştır. Böylece ortaçağ düşünürlerinin ticarete bakış açıları olumlu olarak değişmiştir. Ortaçağ düşünürleri ticari hayatın ahlaki sınırları üzerine ciddi olarak düşünmüşler ve çözümler bulmaya çalışmışlardır (Walsh ve Lynch, 2008: 33).

Thomas Aquinas Aristo gibi tamamıyla ticarete karşı değildi. Aquinas ılımlı bir ticari davranışın insan ihtiyaçlarına doğru yönlendirildiği takdirde ahlaki olarak kabul edilebileceğini savunuyordu. Aquinas karı bir araç olarak görüyordu. Eğer ticaret ihtiyaçların karşılanmasını sağlıyorsa, bu tür ticaretten elde edilen kâr ahlakiydi. Ancak, faydalı mal üretme amacı kâr elde etme ilkesi haline dönüşüp, aşırı tüketime veya zenginliğe yol açıyorsa ahlaki olarak meşru bir kar olmaktan çıkıyordu (Walsh ve Lynch, 2008: 35).

Ortaçağda Katolik Hıristiyan din adamları Aristo tarafından ortaya atılan adil fiyat teorisini geliştirmeye çalıştılar. Bir mal için adil fiyat o malın üretim maliyetine göre belirlenmektedir. Bir fiyat adil fiyatın üstünde veya altında değerlendirildiğinde adaletsizlik ortaya çıkmaktadır. Bir tüccar adil fiyatın üstünde bir fiyat belirlediğinde tüketiciler mağdur olmaktadır. Fiyat adil fiyatın

altında olduğunda ise tüccar mağdur olmaktadır. Ortaçağda din adamları ahlaki ve ılımlı bir kâr oranını kabul edilebilir buluyorlardı (Walsh ve Lynch, 2008: 54).

Ortaçağ öğretilerine göre ticaret de diğer iktisadi faaliyetler gibi meşru olarak kabul ediliyordu. Ancak bunun için ticari hayatın dikkatli bir şekilde incelenmesi ve belirli sınırlar içerisinde tutulması gerekiyordu. Ortaçağın geç dönemlerinde ise ticaret ahlaki olarak nötr olarak kabul ediliyordu. Fakat ticaretin çok kolay bir şekilde ahlaki olmayan davranışlarla kötü bir alana kayabileceği de biliniyordu (Walsh ve Lynch, 2008: 36).

Ortaçağın sonlarında Batılı Hristiyan düşünürler ticari konularla ilgili oldukça sofistike bir yaklaşım geliştirmişlerdi. Bu düşünürler ticaretin insanları canlı ve dinamik tuttuğunu kabul ediyorlardı. 17. yüzyılın sonlarında kar elde etmek için çalışmanın günah olmadığı, hatta insanların onurlu bir şekilde yaşamasını sağladığı düşünülmeye başlandı. Günah ve ayıplanacak davranışın sınırsız bir kar hırsı olduğunu ileri sürüyorlardı. Özellikle Protestan liderler kâr elde ilkesini zorunlu bir ilke olarak görüyorlardı. Ancak, kâr elde etme ilkesi uygun yöntemlerle sınırlandırılmalıydı. Luther ve Kalvin gibi Protestan liderler tüccar sınıfların gelişmesini destekleyecek bir ahlak sistemi de kurdular (Walsh ve Lynch, 2008: 37).

Bir tüccar adil fiyat teorisini izlemeyerek, aşırı kâr elde etmek için piyasa koşullarına ve güçlerine göre fiyat belirlediğinde hızlı olarak servet sahibi olabilmektedir. Tüccarın hızlı bir şekilde büyük servet sahibi olması, ekonomik başarı elde etmesi ve statüsünü iyileştirmesi ortaçağın statükocu olan düşüncesine göre kabul edilemez bir davranıştır. Ancak, Newtoncu modern ekonomi teorisinin ortaya çıkışıyla, Smith gibi Aydınlanma düşünürlerinin eserleriyle adil fiyat olgusu ortadan kaybolmuştur. Böylece, topluma faydalı mal ve hizmet üretip satma amacı para kazanma/kâr elde etme amacına dönüşmüştür. Ticaret faaliyetindeki doğallık bozulmuştur. Paraya ve çığara dayalı ilişkiler yaygınlaşmaya başlamıştır (Walsh ve Lynch, 2008:54).

Modern ekonomi bilimi ise Aydınlanma düşüncesinin ikliminde doğmuştur. Modern ekonomi teorisinin ortaya çıkışıyla fiyatın piyasa sisteminde piyasa güçleri tarafından yani, hem arz hem talep tarafından belirlendiği kabul edilmiştir. Böylece, adil fiyat olgusu modern ekonomi teorisinin ortaya çıkışıyla piyasa sisteminde mekanik olarak belirlenen denge fiyatı olgusuna dönüşmüştür. Modern ekonomi bilimi mekanistik Newtoncu yaklaşımı benimseyerek sekülerleşmiş ve dinden ayrılmıştır (Walsh ve Lynch, 2008:54 ; Mele ve Schlag, 2015: 107).

Modern ekonomi teorisinin adil fiyat teorisine karşı geliştirdiği birinci argüman piyasanın işleyişine normatif müdahalelerin piyasaların etkinliğini azaltmasıdır. İkinci argüman ise adil fiyat teorisinin aristokrasinin statüsünün korunmasına yol açmasıdır. Üçüncüsü, adil fiyatı savunanların bu fiyatların gerçek fiyatlar olduğu düşüncesine sahip olmasıdır. Modern ekonomi düşüncesi piyasa fiyatlarının belirlenmesi sırasında normatif olarak yapılan müdahalelerin verimsizliğe yol açtığını kabul etmiştir (Walsh ve Lynch, 2008: 124).

Adam Smith bir Aydınlanma düşünürü olarak ticari hayatın ahlaki olduğunu ileri süren modern yaklaşımın tam başlangıcında yer almaktadır. Smith Ahlak Bilimleri Fakültesini Ticaret ve Finans Fakültesine çeviren kutsal bir kişi olarak görülmüştür. Smith ticaretin erdemlerini ve kar elde etme ilkesinin faydalı güçlerini anlatan örnek kişi olarak kabul edilir. Smith'e göre kâr elde etme ilkesi

insan doğasında bulunan iki özelliğin sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsan doğasının ilk özelliği kendi koşullarını istikrarlı bir şekilde iyileştirmeye çalışmasıdır. İkinci özellik ise insanın ticaret, takas ve mübadele eğilimidir. Böylece, insan ticari mübadele ile durumunu iyileştirmeye çalışır (Walsh ve Lynch, 2008: 54).

Smith sosyal ve ekonomik kurumların Tanrı'nın bir eseri olduğunu düşünmüştür. Tanrı insanlara bir "doğal özgürlük sistemi" sunmuştur. Smith'e göre Tanrı tarafından sunulan sistem "ticarete dayalı sistem"dir, yani kapitalizmdir. Smith Avrupa'da kapitalizmin "doğal özgürlük sistemi" olduğunu, evrensel bir zenginlik formülü sunduğunu ileri sürüyordu. Bu yeni seküler ekonomik sistemin büyüme motoru ise kişisel çıkardı. Smith kişisel çıkarı bir günah olmaktan çıkarmış, erdemli bir davranışa çevirmiştir. Ticarete dayalı sistemde kişisel çıkar, iş bölümü, sermaye birikimi, iyi bir yönetim ile sağlanan düzen ve güvenlik, ekonomik büyümeye yol açacak, bu da insan mutluluğunun gerçekleşmesini sağlayacaktır (Mirhakor ve Askari, 2017: 63-64; Küçükkalay, 2019: 162-163).

Smith ekonomi biliminin Newtonuydu. Smith'e göre Dünyada Tanrı tarafından yaratılmış, Tanrı'nın tasarımı olan, harmoni içerisinde bulunan bir doğal düzen veya doğal sistem bulunmaktaydı. Makine veya büyük bir saat şeklinde olan bu sistem Tanrı tarafından yaratılmış olmasına rağmen hiçbir ilahi müdahale olmadan çalışıyordu. Yani, Tanrı büyük bir saat yapımcısıydı ve artık Dünyaya müdahale etmiyordu. Sosyal sistem bir makine gibi mükemmel bir şekilde çalışıyordu. Tanrı insanlara mutluluğa, refaha ve özgürlüğe ulaşmaları için ahlaki davranış kurallarını da sağlamıştı. Bu ahlaki davranış kuralları eğitim ile öğretilecektir.

Smith ılımlı bir dinin ticaretin gelişmesini sağladığını kabul ediyordu. Smith ideal bir ticarete dayalı toplum için gerekli olan ahlak ilkelerini de açıklıyordu. Smith'in açıkladığı ahlak ilkeleri Protestanlara aitti. Smith'in ticarete dayalı toplum vizyonunda özgürlük, iş bölümü, uzmanlaşma, kişisel çıkar, tutumluluk, ihtiyat, yardımseverlik, sempati, adalet gibi ilkeler ekonomik büyüme ve refahı sağlıyordu. Smith ticarete dayalı toplumda paranın bir ödeme aracı olarak yaygınlaşmasının, ekonomik özgürlüklerin ve özel mülkiyetin getirmiş olduğu bazı dezavantajlar olduğunu da kabul etmekteydi. Bunlar paraya ve çıkara dayalı sosyal ilişkilerin yaygınlaşması, eşitsizliklerin yükselmesi, egoizmin artması ve diğerkâmlığın ihmal edilmesiydi (Mirhakor ve Askari, 2017: 63-64; Küçükkalay, 2019: 115).

2. Neoklasik İktisat Düşüncesinin Liberal Kapitalizmin Formal Teorisi Olması

Ekonomi bilimi 18. yüzyılda Avrupa'da Adam Smith'in görüşleriyle ortaya çıkmıştır. Ekonomi biliminin kurucusu Adam Smith bir Aydınlanma düşünürüdür. Smith oldukça gerçekçi ve iyimser olan bir sosyal sistem vizyonu ortaya koymuştur. Smith ortaya koyduğu sosyal sistem vizyonunda ticarete dayalı bir sistemin kusursuz bir şekilde çalıştığını, en yoksullar dâhil herkese faydası olduğunu savunuyordu. Smith bir Aydınlanma düşünürü olmasına rağmen ılımlı ve rasyonel bir dinin ticaretin gelişmesini sağlayan, ekonomik büyümeyi arttıran bir faktör olduğunu düşünmekteydi.

Doğa bilimleri içerisinde en büyük devrim fizikte ortaya çıkmıştır. Özellikle Newton keşfettiği hareket ve çekim yasalarını matematiksel olarak da ifade etmiştir. Fizikte yapılan devrimsel

buluşlar Avrupa’da büyük hayranlıkla karşılanmıştır. Dolayısıyla, öncü iktisatçılar ekonomi bilimini matematik kullanarak doğa bilimi formuna veya kalıbına sokmayı amaç haline getirmişlerdir. İktisat düşüncesi bu akademik iklimin içinde Aydınlanma düşüncesinin metodlarıyla gelişmiştir.

İlk iktisatçılar kendilerini doğa bilimciler ile özdeş tutmak için çok sabırsızdılar. Bu öncü iktisatçılar Aydınlanma düşüncesi ile çok yakın kişisel ve entelektüel ilişki içerisindeydiler. Bu gelişmelerin sonucunda, 19. yüzyıl içerisinde ekonomi bilimi gittikçe sekülerleşerek ve dinden ayrılarak bir doğa bilimi formuna girmekteydi. 19. yüzyıl içerisinde bütün öncü iktisatçılar ampirist yöntemleri benimsemekteydiler.

Öncü iktisatçılar bilimsel ilerleme düşüncesini ve Aydınlanma düşüncesini topluma yaymayı amaçlıyorlardı. Dolayısıyla, sosyal bilimci olmalarına rağmen doğa bilimcileri gibi ahistorik bir tavır takındılar. Böylece, tüm zaman dilimlerinde ve her coğrafyada geçerli sosyal ilkeler ve yasalar bulmayı hedefliyorlardı. Böylece doğa bilimcilerinin göstermiş olduğu başarılarla ulaşabilmeyi amaçlıyorlardı. David Ricardo’dan sonra gelen iktisatçılar doğa bilimlerdeki teorik modelleri kopyalamaya başladılar (Jackson, 2009: 27).

1871 yılında bir grup iktisatçı tarafından Avrupa’da Marjinalist Devrim başlatıldı. Marjinalistler olarak bilinen bu iktisatçılar evrensel ekonomi kanunları olduğunu ve değerın marjinal fayda tarafından belirlendiğini savunuyorlardı. Marjinalistler insan doğasının atomistik ve egoist homo-economicus karakteri gibi olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu iktisatçılar grubu ekonomi biliminin temel paradigması olan Neoklasik okulun kurulmasını ve gelişmesini sağladılar.

Marjinalist iktisatçılar Karl Marx’ın kapitalizmi yıkmak için geliştirdiği “artık değer” teorisine karşı sübjektif fayda teorisi geliştirerek sert bir cevap vermişlerdi. Marjinalist iktisatçılara göre bir malın değerini tüketici faydası, yani tüketici talebi belirlemekteydi. Sermaye sahipleri (kapitalistler), tüketicilerin değer verdiği malları üreten topluma faydalı insanlardı. Dolayısıyla, kapitalistlerin kazandığı kâr ve faiz gelirleri meşruydu. Çünkü kapitalistler piyasalarda başarısız olma riski alıyorlardı ve yatırımlarından kâr elde edebilmek için yeteri kadar bekliyorlardı.

Kapitalistler banka veya şirket kuruyor, yeni ürünler geliştiriyor, kaynakları verimli olarak kullanıyor, istihdam yaratıyor, çalışanların maaşlarını ödüyor, vergi veriyor, nihayetinde şirketleri veya bankaları piyasada başarılı olduğu takdirde kâr ve faiz geliri elde ediyorlardı. Yani, Karl Marx’ın artık değer teorisiyle ileri sürdüğünün tam tersine, kapitalistlerin kazandığı kâr veya faiz gelirleri meşru gelirlerdi. Çalışan sınıflar ise çalıştığı kurumun batma riskini üstlenmeden, her ay düzenli olarak ve hiç beklemeden maaşlarını alıyorlardı. 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Marjinalist devrimle Neoklasik iktisat teorisi doğmuş, liberal kapitalizmin meşru bir ekonomik sistem olduğu da ortaya konulan güçlü argümanlar sayesinde herkes tarafından kabul edilmişti.

19. yüzyılın sonlarında öncü bir Neoklasik iktisatçı olan Alfred Marshall’ın katkılarıyla bilimin adı “politik iktisat” yerine “ekonomi” olarak değiştirildi. Marshall bir devrimci değil, sentezciydi. Karl Marx’ın çok büyük zarar verdiği Klasik iktisat düşüncesini Marjinalist ilkelerle birleştirerek Neoklasik okulun tanınmasını sağladı. Ekonomi bilimi Marshall’ın katkılarıyla saygın ve itibarlı bir meslek haline gelmişti. Karl Marx ve liberal kapitalizmi hedef alan görüşleri ise tamamen

unutulmuştu. 19. yüzyılın sonlarında Batı’da ekonomi dernekleri, bilimsel dergileri ve bölümleri açılmaya başlanmıştı. Böylece, Neoklasik teori modern kapitalizmin teorisi olarak tüm Avrupa ve Amerika’da kabul edildi.

Alfred Marshall kapitalizmin, girişimcilik, rekabet ve özel mülkiyet gibi unsurlarının medeniyete yol açtığını düşünüyordu. Sermaye ve sermaye sınıfları olmaz ise insanlığın karanlığa, yani bir felakete doğru sürükleneceğini düşünüyordu. Bu yüzden, Sosyalizme karşı çıkıyordu. Ancak, Marshall erken aşamalarında kapitalizmin, çalışan sınıflar için çok çetin bir sistem olduğunu kabul etmekteydi. Marshall’a göre bu dönemde serbest girişim hızlı ve haşin bir şekilde gelişmişti, yoksullara karşı çok acımasızdı. Ancak, Marshall İngiltere’de sermaye sahiplerinin/kapitalistlerin şövalyeleşmekte olduklarını ve yoksullara karşı hayırsever bir tutum geliştirdiklerini düşünüyordu. Marshall’a göre sermaye sınıflarının toplumun iyiliğini düşünmeleri ve toplumsal iyiliğe katkıda bulunmaları yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasına yol açmaktaydı (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 440-441).

19. yüzyılın ikinci yarısında Charles Darwin Evrim Teorisiyle ilgili kitaplarını yayınlamıştı. Darwin’in Evrim Teorisine göre doğada yaşam için bir mücadele yapıyordu, bu mücadele sonucunda en iyiler ve uyum sağlayanlar hayatta kalıyordu. Herbert Spencer bu görüşü sosyal hayata uygulayarak “Sosyal Darwinizm” akımını geliştirdi. Spencer’a göre hayatta kıt kaynaklar için yapılan mücadele kaçınılmaz ve oldukça yararlıydı. Bu mücadele sonunda toplumsal ilerleme gerçekleşiyordu. Dolayısıyla, sosyal hayatta rekabet olmadığında toplumsal ilerleme yavaşlıyordu (Kabaş, 2016:7).

19. yüzyılın sonlarında öncü iktisatçılar dünyada kaynakların kıt olduğunu, yoksulluk sorununun kaynakların kıt olmasından dolayı ortaya çıktığını düşünüyorlardı. Dolayısıyla, 19. yüzyıl sonlarında öncü iktisatçılar dünya üzerindeki kurtuluşun kıtlık sorununun çözümüyle olacağını kabullenmeye başlamışlardı. Bu sıralarda Batı’daki üniversitelerde ekonomi bölümleri açılmış ve profesyonel iktisatçılar yetiştirilmeye başlanmıştı. Batı’da Sosyal Darwinizmin ve faydacılık felsefelerinin etkisiyle laik ahlak geliştirmekte eski geleneksel Hıristiyanlık anlayışı terk edilmekteydi (Kabaş, 2016:10).

Böylece, toplumun seküler kurtuluşu için üniversiteler modern profesyonel iktisatçılar, sosyologlar, mühendisler, işletmeciler vs. yetiştirmeye başlamıştı. Bu yıllarda kıt kaynakların verimli olarak kullanılmasının toplumun iktisadi olarak ilerlemesine yol açacağı da bilinmekteydi. Bunu da ancak üniversitelerden yetişen modern profesyoneller yapabiliyordu. Din adamları ekonomi bilimi veya diğer sosyal bilim dalları hakkında bilgisi olmayan, buna rağmen toplumu yönlendirmeye çalışan körlere benzetilmekteydi (Kabaş, 2016: 11).

Batı’da gerçekleşen bu seküler uyanışın sonucunda iktisatçıların büyük çoğunluğu ekonomi biliminde pozitif ve normatif ayrımını benimsediler. Ekonomi biliminin tıpkı doğa bilimleri gibi pozitif bir bilim dalı olduğu, yapılan iktisadi çalışmaların da değerlerden bağımsız olduğu kabul edilmiş oldu. Gelir eşitsizliği, yoksulluk, sosyal adalet gibi konular normatif alanda tartışılmaya başlandı (Nelson, 2001: 38-41). Öncü iktisatçıların metafizik görüşüne göre verimli olan bir ürün, şirket, politika, ekonomi veya üretim şekli aynı zamanda iyidir. Verimli olmayan bir ürün, üretim şekli, ekonomi veya şirket ise kötüdür, piyasanın evrim sürecinde yok olur gider. Gerçekten de son

iki yüz yıldır iktisatçılar tarafından benimsenen bu baskın ve ortak görüş, aynı zamanda iktisadın normatif tarafı olarak kabul görmüş ve yerleşmiştir. Ana akım iktisatçılar tarafından benimsenen ortak görüşe göre iyilik ve kötülük verimlilik (kârlılık) bağlamında değerlendirilmektedir (Kabaş, 2016: 11).

Ana akım iktisatçılar dünyada kaynakların kıt olduğunu, işsizlik ve yoksulluk sorununun kaynakların kıt olmasından dolayı ortaya çıktığını düşünüyorlardı. Dolayısıyla, öncü ana akım iktisatçılar dünya üzerindeki kurtuluşun kıtlık sorununun çözümüyle olacağını kabullenmeye başlamışlardı. Rekabetçi piyasalarda kaynakların verimli olarak kullanılması kıtlık sorununu, dolayısıyla işsizlik ve yoksulluk sorununu çözebilirdi. Ana akım iktisatçılara göre rekabetçi piyasalarda fiyatların serbestçe piyasa güçleri tarafından belirlenmesi kaynakların verimli olarak kullanılmasını garantiliyordu. Çıkarlarını takip eden ve rasyonel olarak hareket eden iktisadi aktörler (homoeconomicus) ideal bir ekonomik sistemi garantiliyordu.

Bu yüzden rekabetçi piyasaları sınırlayacak, piyasalarda işlem maliyetlerini yükseltecek veya piyasaların işleyişini bozacak müdahalelere karşı çıktılar. Piyasalara yapılan devlet müdahalesi veya kültür gibi sosyal unsurlar piyasaların işleyişini bozan ve işlem maliyetlerini yükselten sürtünme etkisine benziyordu. Öncü iktisatçılar kapitalizmin gelişmesi için irrasyonel olan geleneksel normların değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu yıllarda sosyal bilimlerde bir iş bölümü ortaya çıktı. Ana akım iktisatçılar rasyonel davranışı açıklamaya ve geliştirmeye çalışırken, sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler kurumlar, kültür, din, ahlak gibi irrasyonel unsurları analiz ediyordu. Ana akım iktisatçılara göre ekonomik gelişmenin hızlanması toplumun rasyonelleşme eğilimine bağlıydı. İnsanlar homoeconomicusa doğru olumlu bir evrim geçirdikçe ekonomik gelişme de hızlanıyordu. Homoeconomicusun yaygınlaşması paraya dayalı modern bir ekonominin gelişmesini sağlıyordu.

Bu bağlamda günümüzde modern ana akım iktisatçıların en önemli rolü piyasaların yani, ekonomik sistemin işleme için teknik bilginin üretilmesidir. Ekonomilerin rasyonelleşmesi için oldukça matematiksel modeller kurarlar. Modern ana akım iktisatçıların büyük bir kısmı bu bakımdan mühendisliğe benzeyen mesleki sorumluluklarını yerine getirirler. Ana akım iktisatçıların misyonu insanoğlunu mağaradan, yani karanlıktan aydınlığa çıkaracak bir perspektif veya yöntem sunmaktır. Ana akım iktisatçılar ürettikleri teorik ve ampirik modelleriyle Newton veya Einstein'ın rolünü üstlenirler. Soyut matematiksel model kurma metodolojileriyle rasyonelleşmeyi ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmayı amaçlarlar. Bu bağlamda ana akım ekonomi biliminin temel paradigmasının din de dâhil olmak üzere sosyal faktörlerle ilişkisi hemen hemen hiç yoktur. Ancak, ekonomi biliminin sosyal unsurlardan soyutlanarak mühendislik gibi teknik bir bilim dalına dönüşmesi önemli sosyal bilimciler tarafından çok eleştirilmektedir.

Hatta, ana akım bilimde benimsenen matematiksel formalizme dayalı metodoloji heterodoks iktisatçılar tarafından "İlk Günah" olarak kabul edilmiştir. Çünkü ekonomi biliminin pozitif boyutunun yanı sıra bir de normatif boyutu, yani değer yargılarının bulunduğu sosyal/kültürel/kurumsal bir boyutu vardır. Ana akım ekonomi biliminin teknik bir bilim dalı olmasının yanı sıra, biryandan da ahlak bilimi de olması önerilmektedir. Bu bakımdan ekonomi biliminin bir amacı da insanlara iyi ve güzel olanı veya ahlaklı olanı öğretmek olmalıdır. Bu yüzden

ekonomik hedefler aynı zamanda, iyiliğe katkıda bulunan hedefler olmalıdır. Ekonomik hedefler ile adaleti, iyiliği ve ahlaki geliştiren hedefler arasında bir çelişki olmamalıdır. Yani, ekonomik hedefler ile ahlaki hayata yol açan hedefler bir paranın iki yüzü gibi olmalıdır (Nelson, 2001:1).

Birçok sosyal bilimciye göre modern iktisatçıların önemli bir rolü daha olmalıdır. Bu da ilahiyatçı veya teolog rolüdür. Günümüzde Batılı iktisatçıların bu bakımdan Martin Luther'in veya Thomas Aquinas'ın mirasçıları olmaları gerekir. Bu bağlamda iktisatçıların bir diğer mesleki sorumluluğu da modern seküler ekonomilerin daha insani ve adil olmalarının sağlanmasıdır. İktisatçıları bir bakımdan din adamları (veya sosyal ahlakçılar) gibi ekonomilerin ahlaki performansından da sorumludurlar. İktisatçıların bir görevi de ahlak peronunda ahlaki bir krizin çıkmasının önlenmesidir (Nelson, 2001: 1).

3. Sonuç

Ekonomi bilimi diğer sosyal bilim dalları gibi Aydınlanma düşüncesinin ürünüdür. Avrupa'da Natürallizm görüşünün gelişmesiyle birlikte dinin yerini doğa almıştır. Böylece, toplum içerisinde metafizik güçler ihmal edilmeye başlanmıştır. Doğa bilimleri içerisinde en büyük devrim fizikte ortaya çıkmıştır. Newton keşfettiği hareket ve çekim yasalarını matematiksel olarak da ifade etmiştir. Böylece, Avrupa'da Newtoncu ahlak ve mekanistik dünya görüşü benimsenmeye başlanmıştır. Newton'a göre Tanrı evreni yaratmış ancak evrene artık müdahale etmiyordu. Tanrı büyük bir saat yapımcısıydı. Fizikte yapılan devrimsel buluşlar Avrupa'da büyük hayranlıkla karşılanmıştır. Dolayısıyla, öncü iktisatçılar ekonomi bilimini matematik kullanarak doğa bilimi formuna veya kalıbına sokmayı amaç haline getirmişlerdir.

446

19. yüzyılın ikinci yarısında Sosyal Darwinizm görüşü tüm Avrupa ve Amerika'da etkili olmuştur. Çoğu kişi tarafından bu görüşün doğruluğu kabul edildi. Tüm Batı'da Sosyal Darwinizmin ve faydacılık felsefelerinin etkisiyle laik ahlak geliştirmekte, eski geleneksel Hıristiyanlık anlayışı terk edilmekteydi. Böylece, Batı'da gerçekleşen bu seküler uyanışın sonucunda iktisatçıların büyük çoğunluğu ekonomi biliminde pozitif ve normatif ayrımını benimsediler. Ekonomi biliminin tıpkı doğa bilimleri gibi pozitif bir bilim dalı olduğu, yapılan iktisadi çalışmaların da değerlerden ve ahlaktan bağımsız olduğu kabul edilmiş oldu.

İktisat sosyolojisi ise iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi görerek iki disiplin arasında iletişimi sağlamaktadır. İktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini Max Weber yapmıştır. Weber herhangi bir iktisadi düşünce okuluna üyeliğinden ziyade iktisat sosyolojisinin kurucusu olarak bilinmektedir. Özellikle kapitalizmin doğuşunda iktisadi zihniyetlerin önemini anlaşılmasını sağlaması ve Avrupa'nın rasyonelleşmesiyle ilgili görüşleriyle iktisat sosyolojisinin sınırlarını belirlemiştir. Weber'e göre Batı dünyasının en önemli özelliği rasyonellikte bulunmaktaydı. Batı dünyasının en önemli özelliği ise her alanda rasyonelleşme eğilimini hızlandırmasında, bunu toplumsal yaşamın birçok alanında genelleştirmesinde yatmaktaydı. Avrupa rasyonelleştikçe "dünyanın büyüü" bozulmuştu.

Max Weber'e göre Neoklasik paradigmanın rekabetçi piyasa modeli kapitalizmin ideal tipidir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik iktisat modelini tarihsel, kültürel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu,

liberal olan Avusturyalı/İngiliz Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Oldukça milliyetçi olan Weber Almanya'nın demokratik ve liberal kapitalist bir Avrupa ülkesi olabilmesi için büyük çabalar sarf etmiştir. Ünlü sosyolog Max Weber koyu bir Alman milliyetçisi olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi bireyselliği savunmuştur.

Max Weber Bismarck döneminden sonra yaşayan Almanya'nın en önemli siyasi teorisyeni olarak kabul edilir. Weber bir milli ekonomist olarak farklı sosyal sınıfların devletin siyasi çıkarlarına ne kadar hizmet ettiklerine göre değerlendirmeler yapmıştır. Almanya'da sermayeyi ve emeği temsil eden sosyal sınıfların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini ve ülkeyi yönetebilecek siyasi olgunluğa sahip olabilmelerini savunmuştur. Almanya'nın tıpkı İngiltere gibi iki kanatlı parti sistemiyle demokrasi ve sanayileşme yarışında öncü ülke olacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Almanya ihracata dayalı sanayileşme modeliyle Kıta Avrupası'nda sosyal demokrasinin kalesi olmayı da başarmıştır. Günümüzde Almanya Amerika orijinli Neoliberal politikalarından uzak durarak Kıta Avrupası'nda Üçüncü Yolculuğu benimsemiştir.

KAYNAKÇA

- Collins, R. (2017). Max Weber: bir kılavuz. Phoenix Yayınevi.
- Jackson, W. A. (2009). Economics, culture and social theory. Edward Elgar.
- Kabaş, T. (2016). İslam iktisadı düşüncesi için küçük bir tarihsel değerlendirme. Akademisyen Kitapevi.
- Küçükkalay M. A. (2019). Adam Smith: ahlak felsefesinden politik ekonomiye bir filozof. Ketebe Yayınları.
- Heyne, P. (2008). Are economists basically immoral ?. Liberty Fund.
- Hunt, E. K. ve Lautzenheiser, M. (2016). İktisadi düşünce tarihi. Phoenix yayınevi.
- Mele, D. ve Schlag, M. (2015). Humanism in economics and business. Springer.
- Mirhakor, A. ve Askari, H. (2017). Ideal Islamic economy: an introduction. Palgrave Macmillan.
- Nelson, R. H. (2001). Economics as religion: from Samuelson to Chicago and beyond. Pennsylvania State University Press.
- Walsh, A. ve Lynch, T. (2008). The morality of money. Palgrave Macmillan.
- Zelmanovitz, L. (2016). The ontology and function of money. Lexington Books.